

математики. Виділено причини недостатньої математичної підготовки педагога означеного напрямку, накреслено шляхи подальшого вдосконалення цього процесу.

Автор виокремлює пріоритетні положення методико-математичної підготовки студентів до розвитку творчих здібностей молодших школярів, детально конкретизовано їх змістову сутність. Зроблено висновки стосовно актуальності заявленого аспекту, окреслено перспективи подальшого вивчення.

Ключові слова: математична підготовка, вчитель початкової школи, студенти, принципи.

Ольховая Н. В., Ольховая А. О. АСПЕКТЫ МАТЕМАТИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ. На основании анализа научно-методической литературы и опыта работы в университете в статье освещена актуальная проблема подготовки учителя начальной школы к преподаванию математики. Выделены причины недостаточной математической подготовки педагога указанного направления, намечены пути дальнейшего совершенствования этого процесса.

Автор выделяет приоритетные положения методико-математической подготовки студентов к развитию творческих способностей младших школьников, подробно конкретизированы их содержательную сущность. Сделаны выводы относительно актуальности заявленного аспекта, намечены перспективы дальнейшего изучения.

Ключевые слова: математическая подготовка, учитель начальной школы, студенты, принципы.

УДК 37.02+378+147:371.13

Інна Осадченко

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (Умань)

Мар'яна Ковальчук

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (Луцьк)

ПСИХОДИДАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА У КОНТЕКСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ КРЕАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ

У статті на основі аналізу наукових джерел та емпіричного матеріалу виокремлено та схарактеризовано психодидактичні проблеми та шляхи їх усунення щодо інноваційної діяльності педагога у контексті застосування сучасних креативних технологій навчання. Доведено, що вирішення вказаних проблем залежить від усвідомлення педагогом необхідності дидактичної підготовки та психологічної готовності до такого виду діяльності.

Ключові слова: психодидактичні проблеми, інноваційна діяльність педагога, сучасні креативні технології навчання.

Постановка проблеми. Нинішню освіту, про який би її рівень не йшлося, неможливо уявити без інновацій: в усіх законодавчих або ж нормативних освітніх документах (Закон України «Про вищу освіту», «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 р.» та ін.) обов'язково вказується про необхідність упровадження інновацій у навчанні. Причому, у кожного освітнього покоління своя педагогічна інновація (лат. *innovatio* – зміна, оновлення [5, с. 306]). Фактично, йдеться про своєрідну «педагогічну моду» (франц. *mode*, лат. *modus* – міра, правило, міркувати [5, с. 460]), як про «зміну мислення», «оновлення правил»: то на початку 90-х рр. минулого століття захопилися етнічними проблемами, то комп'ютеризацією, то інтеракцією. Потреби ринку, досягнення науково-технічного прогресу, соціально-історичні зміни – три основні чинники, що змінюють наш соціум і обов'язково диктують нам напрям зміни педагогічного мислення.

Сучасний період – педагогічної моди на технології навчання як інноваційну діяльність педагога креативного характеру (К. Баханов, І. Дичківська, С. Кашлев, О. Коберник, Л. Крившенко, І. Нікішина, Г. Селевко, О. Пометун та ін.). При цьому креативність – «(лат. *creation* – творення) – творчий дух, творчий потенціал індивіда, його творчі здібності, що виявляються не тільки в оригінальних продуктах діяльності, а й у мисленні, почуттях і спілкуванні з ін. людьми» [1, с. 432].

Вчені характеризують різні технології навчання, розробляють класифікацію та моделі

впровадження, оптимальні результати й умови їх отримання тощо. Водночас єдиної класифікації технологій навчання, умов їх застосування не тільки ще не визначено, адже це неможливо окреслити, оскільки педагогічні інновації видозмінюються на основі синергетичного підходу, що вказує на саморозвиток будь-якого явища в умовах постійно мінливого суспільно-освітнього простору. Зокрема досі немає чіткого окреслення поняття «креативні технології навчання», виокремлення проблем їх застосування та шляхів подолання цих проблем.

Мета статті – на основі аналізу наукових джерел та емпіричного матеріалу виокремити та схарактеризувати психодидактичні проблеми та шляхи їх усунення щодо інноваційної діяльності педагога у контексті застосування сучасних креативних технологій навчання.

Аналіз наукових джерел (А. Вербицький, І. Дичківська, А. Духавнева, А. Матюшин, О. Пометун, С. Півкін, Б. Райський, Г. Селевко, М. Слюсаренко, О. Фурман та ін.) дозволяє констатувати, що загалом нині переважає авторський підхід до реалізації інноваційно-технологічного підходу в освіті. Наприклад, ми пропонуємо в контексті застосування інноваційних, креативних технологій навчання в закладах освіти:

– класифікувати креативні технології навчання на засобові або інструментальні (служать засобом реалізації інших технологій навчання; наприклад: технології інтерактивного навчання, інформаційно-комунікативні, дистанційні тощо), змістові (ключовий елемент реалізації яких – особливості змісту навчальних завдань як дидактичної одиниці; наприклад: технології проблемного, проектного, ситуаційного та ін. навчання) та суб'єктні (сутність яких визначається специфікою взаємодії суб'єктів навчання, наприклад: технології партнерського, особистісно орієнтованого навчання);

– до класичної структури технології навчання (мета, завдання, зміст навчання; принципи, умови навчання; технологічний інструментарій: форми, методи, засоби навчання; результат навчання) включити компонент «суб'єкти навчання», з огляду на те, що інноваційна діяльність педагога, тобто вибір технології навчання, зумовлюється специфікою (рівнем тих чи інших компетентностей) суб'єктів навчання.

Аналіз сучасних наукових джерел (С. Кашлев [2], О. Комар [3], О. Пометун [4] та ін.) дає підстави стверджувати, що провідною технологією навчання є технологія інтерактивного навчання (далі – ТІН) – засобова (інструментальна) технологія навчання, згідно із нашою класифікацією, оскільки вона служить засобом реалізації інших технологій навчання. Активно застосовувана в Україні протягом останніх двох десятиліть, ТІН стала своєрідним педагогічним атрибутом практиків загальноосвітніх навчальних закладів (далі – ЗНЗ) та вищих навчальних закладів (далі – ВНЗ), що висвітлено у численних дисертаціях (О. Єльнікова, О. Комар, В. Руденко, Т. Сердюк та ін.), методичних посібниках та публікаціях (О. Баєва, О. Галай, Г. Коберник, В. Мельник, І. Нікішина, В. Ягоднікова та ін.) тощо. ТІН – уже давно не інновація чи креатив, а необхідність, викликана вказаними раніше чинниками. Науковці одностайні у думці, що основною ознакою сучасних креативних технологій навчання, засади яких – ТІН, є їх суб'єкт-суб'єктний характер.

Виклад основного матеріалу. З огляду на пріоритетність суб'єкт-суб'єктних взаємин у процесі інтерактивного навчання, згідно з констатацією результатів здійсненого нами аналізу емпіричного матеріалу, виникають психодидактичні проблеми не тільки щодо взаємодії суб'єктів «педагог ↔ учень / студент (той, який навчається)», але, насамперед, індивідуально суб'єктні. Так, у суб'єкта «педагог», який вирішує розпочати інноваційну діяльність у контексті застосування сучасних креативних технологій навчання, незалежно від рівня навчального закладу (ЗНЗ, ВНЗ), виникають такі психодидактичні проблеми, внаслідок яких він боїться впроваджувати інновації, апелюючи установками-висловлюваннями:

1. *«Тут я відповідаю за порядок!»*. Страх втрати певної «монополії педагога», тобто, влади над: більш-менш спокійними традиційними обставинами в аудиторії (чому протилежність – активні / інтерактивні методи навчання); навчальною ситуацією, оскільки «вільнодумство» може призвести до виникнення непередбачених педагогічних ситуацій, до яких педагог просто не буде готовий (наприклад, «провокаційне навчальне питання»), адже

вони не заплановані у плані-конспекті заняття тощо.

2. *«У мене немає матеріалу для роботи!»*. Відсутність науково-методичних рекомендацій і достатньої кількості дидактичного матеріалу щодо певної технології навчання.

З одного боку, науково-джерельний простір перенасичений сучасними дослідженнями, зокрема – у галузі педагогічних інновацій. З іншого боку, в умовах відсутності методичної цензури в Інтернеті та фахових виданнях, до засобів педагогічної інформації потрапляють матеріали з теоретико-методичними огріхами та неконкретністю. Приміром, відсутня однозначна відповідь щодо дефініційної залежності ключових понять ТІН: «метод», «технологія» тощо; наявна різнобічна відповідь (часто, досить кардинальна) на питання щодо будь-якого методу ТІН на кшталт: «Гронування» – це метод чи технологія? Яка послідовність навчально-методичних дій у процесі застосування «Гронування»? тощо.

3. *«Мені, що, більше всіх треба?»*. Комплексна проблема, що характеризується як пасивність педагога, його небажання виділятися з колективу, так і небажання протиставляти себе колегам. Найчастіше колеги, що працюють традиційно, нарікають на те, що після заняття із застосуванням інноваційних технологій навчання, проведеного їхнім колегою-інноватором, дуже важко зацікавити аудиторію слухачів, складно в цілому провести заняття. Однак, замість того, щоб розпочати *свою* інноваційно-креативну діяльність, колеги пред'являють претензії колезі-«причині».

4. *«Мене цьому не навчали в університеті!»* – недостатність теоретичної підготовки для впровадження тієї чи іншої інновації, що виникає швидше, ніж проміжок у 5 років між професійною перепідготовкою педагога з метою атестації.

Зазначена проблема спричинена, по-перше, тією ж пасивністю педагогів, окресленою у попередньому пункті, а таке формулювання – «вигідна» відмовка від привнесення змін у повсякденну професійну діяльність; по-друге, значна частина педагогів насправді звикла працювати за шаблоном, встановленим професійною підготовкою за умови, коли у її процесі не психодидактично не вироблений творчий підхід до професійної діяльності.

Отже, у процесі професійної підготовки у ВНЗ у майбутніх педагогів необхідно передусім формувати креативне ставлення до подальшої професійної діяльності. Таке ставлення апріорі складається з двох взаємопов'язаних компонентів: психологічного (мотивація, потреби, установки, переконання тощо) та дидактичного (дидактичні форми, методи, засоби досягнення результату).

Водночас у суб'єкта «учень / студент», згідно із результатами нашого дослідження, також виникають проблеми, передусім, психологічного характеру, що мають вікову градацію:

1. Молодші школярі – *«міграційні»*. Інтерактивні / активні технології навчання передбачають своєрідну «міграцію» учнів у процесі уроку. Молодший школяр, отримуючи уперше в життєвому досвіді за межами будинку окреме місце за партою, визначає цю «територію», як особисту, до того ж, «укріплену», з точки зору приватної власності, особистими речами: портфелем, зошитами, підручниками тощо. Цей «особистий простір» у спільному навчальному кабінеті постійно «охороняється» і час від часу «захищається». Класичний приклад, коли молодші школярі поділяють територію парти крейдою навпіл: у дітей цього віку вперше виникає і реалізується потреба в приватній власності (наша українсько-ментальна потреба). Тому пропозиція вчителя «покинути приватну власність» і «мігрувати» супроводжується, з одного боку, «ревностями» до своєї «території», а, з іншого боку, перенесенням особистих речей (портфеля, зошитів тощо) на нове місце, навіть за умови двохвилинної роботи за сусідньою партою. Як наслідок, утрачаються дорогоцінні навчальні хвилини уроку; увага учнів зосереджена не на завданні, а на «території».

2. Молодші школярі та учні середньої школи – *«перегрівання»*. Інтерактивні / активні технології навчання часто сприймаються учнями, як гра. Звичайно ж, їм це подобається: їхня емоційність і потреба в русі «включається на повну» в цей момент. Як наслідок, педагогу дуже важко повернути учнів у русло «спокійніших» методів навчання.

3. Учні середньої та старшої школи – *«загострена чуттєвість»*. Підвищена

емоційність, гостре сприйняття будь-якої критики, перші серйозні конфлікти, виникнення і вираження почуттів до протилежної статі, що супроводжуються комплексами, – відомі характеристики цих вікових періодів. Таким чином, часто виникають педагогічні ситуації «навчального протесту» на кшталт: «Ось він «Я»!» супроти виконання завдань (привертання до себе уваги). Педагогу необхідно враховувати конфліктні ситуації у класі (про яких педагог не завжди знає) з метою ефективного об'єднання парами, групами для виконання навчального завдання, щоб до однієї пари (групи) не потрапили «ворогуючі». Як наслідок, втрачається навчальний час, загострюються видимі і до цього часу приховані конфлікти; виникає негативне ставлення до навчальної роботи і педагога, як до «головної причини» конфлікту.

4. Учні середньої і старшої школи, студенти ВНЗ – «пасивність». Далеко не кожен учень / студент психологічно налаштований на активну роботу на занятті. Більшість налаштовується на можливість «відсидітися і відмовчатися» за рахунок інших. Більш того, у студентів, наприклад, формується й інша чітка психологічна установка: вже у процесі вивчення розкладу занять, на рівні підсвідомого, слово «лекція» викликає установку на пасивність: посидіти, помовчати, створювати враження засвоєння, можливо, поспати. У результаті, кожна спроба педагога активізувати – це спроба «зламати» установку, що, при недосвідченості педагога, може перерости в конфлікт.

Приміром, один із наших експериментів полягав у зміні «студентської установки на пасивність під час лекції» психодидактичним шляхом. Після кількох традиційно проведених лекційних занять (без особливої активізації студентів) було запропоновано продовжити лекцію інтерактивним методом «Читаємо → обговорюємо». Причому було максимально враховано психологічні чинники «традиційності заняття», щоб зайві аспекти марно не збуджували та не роздратовували студентів: незмінними залишилися місце та час проведення лекції, викладач, спосіб початку лекції. Студенти мали бути другого року навчання, щоб уникнути перешкод адаптаційного періоду, притаманного першокурсникам. Далі викладач продемонстрував підручник і переконався запитаннями у тому, що саме цим джерелом користуються студенти для підготовки до практичних занять (тобто підручник, як засіб навчання, також був традиційним). До цього моменту ніщо не пробудило у студентів активності та особливого інтересу. Однак масове «занепокоєння» викликала пропозиція викладача продовжити лекцію активним способом (навіть не інтерактивним): читати по черезно з даного викладачем підручника невеликі фрагменти тексту (не більше чверті сторінки) → ставити запитання тому, хто читає, щодо озвученого фрагменту → відповідати на поставлені запитання (відповідає не лише той, хто читав фрагмент). Причому найбільше «незадоволення» викликав етап «читати по черезно»: студенти соромилися, ніби уперше виступали привселюдно, або ж читали іноземною; неправильно читали слова та губилися у виборі інтонації тощо. Водночас проведений аналогічний експеримент у інших експериментальних групах студентів у процесі практичного заняття показав, протилежний результат: студенти з поодиноким виявом «незадоволення» або ж узагалі без його вияву включалися в запропоновану роботу. Результати здійсненого аналізу анкетування та опитування констатували, що основною причиною такої ситуації була стійка установка студентів на «пасивне відсиджування на лекції», традиційність проведення такого виду занять.

Таким чином, зміна дидактичних підходів педагога має супроводжуватися урахуванням психологічних аспектів їх застосування.

Звичайно ж, існують й інші психодидактичні проблеми, пов'язані з інноваційною діяльністю педагога: ми вказали лише основні.

Отож, як демонструє наш досвід роботи, для вирішення цих та інших проблем інноваційно-креативної діяльності педагога, загалом необхідні:

1. Ґрунтовна теоретико-практична підготовка педагога до інноваційно-креативної діяльності, формування його певної інноваційної компетентності шляхом внесення до змісту підготовки майбутніх учителів та перепідготовки вчителів-практиків відповідних курсів, що

передбачають також і психологічну підготовку педагога до інноваційної діяльності.

2. Розробка і впровадження навчально-методичного забезпечення зазначеного процесу, доступного кожному педагогу, а також стимулювання розробки та оприлюднення педагогами власного навчально-методичного супроводу застосування креативних технологій навчання.

3. Засвоєння і використання педагогом обґрунтованих методів стимулювання навчальної активності учнів / студентів, враховуючи підготовку / перепідготовку педагога до вирішення педагогічних ситуацій, пов'язаних із застосуванням креативних технологій навчання.

Педагогу, який бажає застосовувати інновації, необхідно усвідомити недостатність одного бажання, враховувати, що, крім зазначених вище психодидактичних проблем, треба набутися компетентності ще у двох постулатах, оскільки інноваційно-креативна педагогічна діяльність неефективна без педагогічного вміння:

– створювати позитивне, тобто психодидактично обумовлене освітнє середовище для всіх учасників цього процесу;

– дотримуватися відчуття міри: у використанні креативних технологій навчання, у логічному об'єднанні традиційних та інноваційно-креативних методів навчання, у бажанні, загалом, зробити педагогічну діяльність інноваційно-креативною і шляхом спроб та помилок, і шляхом попереднього вивчення наявного в цьому напрямі досвіду.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, вирішення психодидактичних проблем інноваційної діяльності в контексті застосування креативних технологій навчання залежить від усвідомлення педагогом необхідності не тільки дидактичної підготовки (технологічна компетентність інноваційно-креативного характеру і наявність навчально-методичного забезпечення), але й квінтесенції психологічної готовності до такого роду діяльності (уміння створювати і стимулювати позитивну навчальну атмосферу з урахуванням вікової категорії учнів / студентів, вирішувати педагогічні ситуації тощо).

Водночас подальшого дослідження вимагає питання створення дидактичної моделі підготовки / перепідготовки педагога до інноваційно-креативної діяльності.

Джерела та література

1. Андрієвська В. В. Креативність / В. В. Андрієвська // Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України ; головний ред. В. Г. Кремін. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 432.
2. Кашлев С. С. Интерактивные методы обучения : учеб.-метод. пособие / С. С. Кашлев. – Минск : ТетраСистемс, 2011. – 224 с.
3. Комар О. А. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до застосування інтерактивної технології : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Комар Ольга Анатоліївна. – Черкаси, 2011. – 467 с.
4. Пометун О.І. Технологія – це відповідь. А про що ми запитуємо? / О. І. Пометун // Рідна школа. – 2011. – № 8–9. – С. 23–26.
5. Сучасний словник іншомовних слів: Близько 20 тис. слів і словосполучень / уклали: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2006. – 786 с.

References

1. Andriyevs`ka V. V. Kreaty`vnist` / V. V. Andriyevs`ka // Ency`klopediya osvity` / Akademiya ped. nauk Ukrayiny` ; golovny`j red. V. G. Kremin`. – K. : Yurinkom Inter, 2008. – S. 432.
2. Kashlev S. S. Y`nterakty`vnye metody obucheny`ya : ucheb.-metod. posoby`e / S. S. Kashlev. – My`nsk : TetraSy`stems, 2011. – 224 s.
3. Komar O. A. Teorety`chni ta metody`chni zasady` pidgotovky` majbutnix uchy`teliv pochatkovoyi shkoly` do zastosuvannya interakty`vnoyi texnologiyi : dy`s. ... doktora ped. nauk : 13.00.04 / Komar Ol`ga Anatoliyivna. – Cherkasy`, 2011. – 467 s.
4. Pometun O.I. Texnologiya – se vidpovid`. A pro shho my` zapy`tuemo? / O. I. Pometun // Ridna shkola. – 2011. – # 8–9. – S. 23–26.
5. Suchasny`j slovny`k inshomovny`x sliv: Bly`z`ko 20 ty`s. sliv i slovospoluchen` / uklaly`: O. I. Skopnenko, T. V. Sy`mbalyuk. – K. : Dovira, 2006. – 786 s.

Инна Осадченко, Марьяна Ковальчук. ПСИХОДИДАКТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕДАГОГА В КОНТЕКСТЕ ВНЕДРЕНИЯ СОВРЕМЕННЫХ КРЕАТИВНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ОБУЧЕНИЯ. В статье на основе анализа научных источников и эмпирического материала выделены и схарактеризованы психодидактические проблемы и пути их устранения

в инновационной деятельности педагога в контексте применения современных креативных технологий обучения. Доказано, что решение психодидактических проблем инновационной деятельности педагога в контексте применения креативных технологий обучения зависит от осознания педагогом необходимости не только дидактической подготовки (технологическая компетентность инновационно-креативного характера, наличие, разработка и обнародование учебно-методического обеспечения), но и квинтэссенции психологической готовности к такому роду деятельности (умение создавать и стимулировать положительную учебную атмосферу с учетом возрастной категории учащихся/студентов, решать педагогические ситуации, соблюдать меры в применении креативных технологий обучения и в логическом объединении традиционных и инновационно-креативных методов обучения и т. д.).

Ключевые слова: психодидактические проблемы, инновационная деятельность педагога, современные креативные технологии обучения.

Inna Osadchenko, Mariyana Kovalchuk. PSYCHO-DIDACTIC PROBLEMS OF INNOVATIONAL ACTIVITIES OF THE TEACHER IN THE CONTEXT OF THE USAGE OF MODERN CREATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES. The article deals with the analysis of scientific sources and empirical material. It defines and characterizes psycho-didactic problems and ways of their solution in the innovative activities of the teacher in the context of using modern creative educational technologies. We proved in the article that solution to psycho-didactic problems of innovative activities of the teacher in the context of using modern technologies of education depends on the teacher's awareness as to the necessity of didactic training (technological competence of innovative and creative character; existence and work on methodological supplement), also psychological training and preparation for such activities (ability to create and stimulate positive educational atmosphere including age category of the students, readiness to solve pedagogical problems, work within the limits of using creative technologies of education and logical combination of traditional and innovational, creative methods of education etc.)

Key words: psycho-didactic problems, innovative activity of the teacher, modern creative technologies of education.

Стаття надійшла до редколегії 09.06.2017 р.

УДК 373.5.011.3-051:94:34

Вікторія Прокопчук

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (Луцьк)

МЕТОДИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ІСТОРІЇ ТА ПРАВОЗНАВСТВА ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У статті подаються погляди зарубіжних та вітчизняних учених та окремі офіційні документи, де визначено ряд освітніх понять, зокрема: «компетентність», «професійна компетентність», «методична компетентність вчителя»; запропоновано власне бачення професійної та методичної компетентності вчителя загалом та вчителя історії та правознавства зокрема; методична компетентність розглядається як складова професійної; подано зміст методичної компетентності вчителя історії та правознавства.

Ключові слова: компетентність, професійна компетентність, професійна компетентність вчителя, методична компетентність вчителя історії та правознавства.

Постановка проблеми та її значення. Світові тенденції у галузі педагогічної освіти засвідчують зростання вимог до рівня професіоналізму вчителів. Основні проблеми, з якими зустрічаються педагоги це: активна динаміка змісту освіти, різноплановість проблем виховання; інтеграція знань, умінь і навичок із таких суміжних з педагогікою наук як філософія, психологія, медицина тощо; робота в єдиному інформаційному середовищі; активне використання інформаційних технологій у навчально-виховному процесі тощо. Реалізувати ці завдання може лише вчитель з високим рівнем професійної компетентності.

Педагогічна Конституція Європи, прийнята у травні 2013 року членами Асоціації ректорів педагогічних університетів Європи на їх зустрічі у місті Франкфурті-на-Майні (Німеччина) проголошує, що головним завданням підготовки європейського вчителя є формування здатності до практичної навчально-виховної діяльності як динамічного поєднання етичних цінностей і когнітивних, метакогнітивних, міжособистісних і практичних вмінь та навичок, знань та розуміння [16]. Вчитель історії та правознавства покликаний сприяти розвитку учня як особистості, який керується гуманістичними нормами і